

11. Психологія життєвої кризи / [Відп. ред. Т.М. Титаренко]. – К.: Агропромвидав України, 1998. – 348 с.
12. Роджерс К. Становление личности. Взгляд на психотерапию / К. Роджерс. – М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2001. – С. 120 – 128.
13. Слободчиков В.И. Основы психологической антропологии. Психология развития человека: Развитие субъективной реальности в онтогенезе: [учеб. пособ. для вузов] / В.И. Слободчиков, Е.И. Исаев. – М.: «Школа-Пресс», 2000. – 304 с.
14. Татенко В.А. Психология в субъектном измерении: монографія / В.А. Татенко. – К.: Просвіта, 1996. – 404 с.
15. Фурман А.В. Психологія Я-концепції: [навч. посіб.] / А.В. Фурман, О.Є. Гуменюк. – Львів: Новий Світ – 2000, 2006. – 360 с.
16. Хухлаева О.В. Кризисы взрослой жизни / О.В. Хухлаева. – М.: Генезис, 2009. – 208 с.
17. Холлис Джеймс. Перевал в середине пути: как преодолеть кризисы среднего возраста и найти новый смысл жизни [Текст] / Джеймс Холлис; [пер. с англ.]. – М.: Когито-Центр, 2008. – 208 с.
18. Юнг К. Г. Проблемы души нашего времени [Текст] / К.Г. Юнг; [пер. с нем., предисловие А.В. Брушлинского]. – М.: Изд. группа «Прогресс», «Универс», 1994. – 336 с.
19. Ямницький В.М. Психологічні чинники розвитку життєтворчої активності особистості в дорослому віці [Текст]: автореф. дис. доктора психол. наук: за спец.19.00.07 / В.М. Ямницький. – К., 2005. – 40, [2] с.
20. Bork, Michael. Durch die Krise zum Erfolg. – Режим доступу: <http://buchwelt.de>

Life crisis is analyzed as a precondition for a personality's advancing spiritual development. Experiencing midlife crisis is the main factor of actualizing spiritual intentions and broadening a personality's life realization.

Key words: midlife crisis, middle age, crisis experiences, personal development, spiritual intentions.

УДК 159.923.2

Наталія Мацевко

ФЕНОМЕН САМОСТАВЛЕННЯ В ПСИХОЛОГІЇ

У статті здійснено теоретичний аналіз історії психологічного дослідження самоставлення. Відображено існуючі в зарубіжній і вітчизняній науці підходи до розуміння психологічного змісту поняття «самоставлення». Акцентується увага на структурі ставлення до себе як цілісного і складноструктурованого психічного утворення, що відіграє важливу роль в життєдіяльності особистості.

Ключові слова: ставлення, самоставлення, самооцінка, самоприйняття, самоповага, самосвідомість, особистісний смисл «Я», установка на себе.

У сучасному суспільстві значно актуалізувався інтерес до активної, творчої, здатної до самоорганізації та реалізації своїх можливостей особистості. Він зумовлений, насамперед, розумінням того, що лише суб'єкт, який усвідомлює власну значущість, приймає себе як ініціативну й відповідальну особистість, ставить до себе як до цінності, може реально впливати на хід свого життя та життя інших людей, розумно

його організувати, передбачати життєві події та їх результат, досягати успіху в діяльності.

Однією з найважливіших детермінант саморозвитку та самореалізації людини є її ставлення до себе. Власне останнє є визначальним в оцінюванні індивідом навколишньої дійсності, у формуванні уявлень про світ і себе; забезпечує прогнозування своєї соціальної ефективності та ставлення з боку інших, впливає на процеси самоактуалізації, самовдосконалення, самореалізації. Ставлення людини до себе, її самоповага, віра у свої можливості є тим первинним благом, яке покладене в основу всіх людських прагнень та дій і яке необхідно враховувати у процесі побудови справедливого суспільства.

Феномен самоставлення є предметом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних вчених у галузі філософії, психології, педагогіки, акмеології. І незважаючи на численні напрацювання, аналіз сучасного стану проблеми демонструє термінологічну невизначеність поняття «самоставлення» та відсутність концептуальної єдності у розумінні його природи. Тому *мета* нашого дослідження – розкрити психологічний зміст даної дефініції та проаналізувати існуючі підходи до структури самоставлення.

В історичному плані проблема ставлення до себе вивчалася ще представниками філософської школи екзистенціалізму (В. Франкл, С. Кіркегор, Камю, Ясперс та ін.). Хоча вони й не виділяли, і не розглядали самоставлення в якості самостійної категорії, все ж торкалися питань самосвідомості, особистісної відповідальності, цінностей, завдяки яким людина осмислює буття, і тим самим віддалено актуалізували проблему ставлення до себе.

У психологічній науці розробка дефініції самоставлення, уявлень про її зміст, структуру здійснювалася у декількох напрямках. Представники одного з них (Р. Бернс, У. Джеймс, Дж. Марвелл, К. Роджерс, Л. Уельс та ін.) пов'язують ставлення до себе із системою самооцінок індивіда. Даній позиції багато в чому протистоїть соціально-структурно-біографічний підхід, у рамках якого самоставлення трактується як самостійна змінна зі своєю особливою природою (Д. Дембо, С. Куперсміт, М. Розенберг). Водночас популярним є розуміння самоставлення як соціальної установки (Р. Бернс, І.С. Кон, Н.І. Сарджвеладзе). У вітчизняній психології проблема самостійного теоретичного статусу даної категорії, її структури та змісту розглядається в рамках концепції самосвідомості особистості (Л.С. Виготський, І.С. Кон, О.Т. Соколова, В.В. Столін, І.І. Чеснокова та ін.).

Перші спроби трактування феномену самоставлення у зарубіжній психології були пов'язані з категорією «глобальна самооцінка» як деякого загального переживання, що інтегрує окремі самооцінки в єдину динамічну сукупність. Розкриваючи природу самоставлення, психологи роблять акцент на відмінностях процесів самопізнання та самооцінки, які розмежувати особливо складно. На думку західних вчених, завдяки самопізнанню можна виявити причину та смисл поведінки людини, тоді

як самооцінка виражає модус сприймання індивідом себе, власних можливостей, своєї позиції серед інших людей.

Диференціацію даних понять чітко проводить Р. Бернс. Визначаючи Я-концепцію як «сукупність всіх уявлень індивіда про себе, пов'язану з їх оцінкою... [1, с. 30]», вчений виділяє такі її складники: образ «Я» - уявлення індивіда про себе; самооцінку – афективну оцінку цього уявлення, яка проявляється у прийнятті або неприйнятті конкретних рис образу "Я"; потенційну поведінкову реакцію, зумовлену образом "Я" та самооцінкою. Власне самооцінка, на думку психолога, й відображає ставлення людини до себе. Відповідно, дотримуючись логіки Р. Бернса, можна сказати, що самоставлення існує тому, що знання про себе не можуть сприйматися людиною байдуже і пробуджують у неї оцінки та емоції. Вчений підкреслює стійкість самоставлення, пояснюючи це самоспрямованістю емоцій, пов'язаних з образом «Я». Таким чином, згідно з позицією Р. Бернса, самоставлення як емоційний компонент установки на себе, афективна складова частина Я-концепції є інтегральною стійкою самооцінкою, яка характеризується різною інтенсивністю залежно від контексту змісту образу «Я» [1].

У дослідженнях С. Куперсміта поняття самооцінки та самоставлення також є взаємозамінними. Останнє він трактує як ставлення індивіда до себе, яке формується поступово, проявляється у формі схвалення або несхвалення, переконуючи цим самим людину в її самоцінності або ж малозначущості [9].

Сутність ставлення до себе через категорію самооцінки розкриває і М. Розенберг. У його дослідженнях самооцінка відображає ступінь розвитку в індивіда почуття самоповаги, відчуття власної цінності й позитивного ставлення до всього того, що становить сферу «Я» [10].

У вітчизняній психології дослідження сутності глобальної самооцінки не мало тривалої історії, однак і не залишилося поза увагою. Так, зокрема, пріоритетні позиції займає визначення останньої як афективного утворення особистості, яке є результатом інтеграції самопізнання та емоційно-ціннісного самоставлення [8], загальне почуття щодо себе [7], «загальний знаменник, підсумковий вимір «Я», яке виражає міру прийняття або неприйняття індивідом самого себе, позитивне або негативне ставлення до себе, похідне від сукупності окремих самооцінок» [2, с. 71].

При цьому в якості основних механізмів формування глобальної самооцінки вчені виділяють такі: порівняння «Я-реального» з «Я-ідеальним» (К. Роджерс); оцінка власних характеристик як таких, які сприяють або ж перешкоджають самореалізації (О.Т. Соколова, С.Р. Пантилеев); проектування якостей, які усвідомлюються людиною, на внутрішній еталон (В.Ф. Сафін); відображення суб'єктом інформації про себе з точки зору власної системи цінностей (Г.К. Віліцкас, Ю.Б. Гіппенрейтер) тощо.

Щодо змісту загальної самооцінки, то, на думку С.Р. Пантилеева, не можна вважати єдино правильним її трактування як похідної від

окремих самооцінок, оскільки воно містить багато нез'ясованих моментів. Так, відкритим залишається питання щодо умов, за яких окремі самооцінки інтегруються в загальне позитивне або негативне ставлення до себе. Розуміння сутності глобальної самооцінки як суми одиничних самооцінок також є дещо спрощеним. А тому найпопулярнішим вважається підхід, згідно з яким загальна самооцінка є інтеграцією окремих самооцінок, об'єднаних за їх суб'єктивною значущістю [9].

Паралельно з вище окресленою концепцією, зустрічаємо дещо інше пояснення самоставлення як самостійної змінної, що має особливу природу та виконує специфічні функції в загальній системі самосвідомості. У дослідницькій гіпотезі С. Куперсмита та М. Розенберга самоставлення розглядається як своєрідна стійка особистісна риса, практично незалежна від ситуації та віку людини. Автори підкреслюють, що саме мотив самоповаги та потреба в стійкому образі «Я» гарантують незмінне позитивне ставлення індивіда до себе [10].

Л. Уельс та Дж. Марвелл у своєму підході намагалися об'єднати існуючі в зарубіжній психології погляди на природу самоставлення. Тому вони зафіксували три точки зору на розуміння феномену самоставлення (self-regard), які відображають різні теоретичні позиції і мають власне конотативне значення: любов до себе (self-love), самоприйняття (self-acceptance) та почуття компетентності (sense of competence). Основна відмінність між цими поняттями, за Л. Уельсом та Дж. Марвеллом, полягає в тому, як розставлені в них акценти на почутті прихильності (симпатії) або оцінці. Так, терміни «любов до себе» та «самоприйняття» відрізняються мірою усвідомлення почуття симпатії до свого «Я». Тому перше з них вважається більш глибоким процесом порівняно з іншим [11].

Щодо трактування самоставлення у контексті компетентності, особлива увага дослідників зосереджується на механізмах оцінювання, які зумовлюють почуття впевненості людини у собі (почуття компетентності). У такому випадку основною характеристикою самоставлення є переживання успіху або невдачі.

Розглядаючи самоставлення з точки зору самоприйняття, останнє автори визначають як спосіб ставлення до себе через співставлення образу «Я» суб'єкта з деяким ідеалом [11]. У феноменологічній теорії особистості К. Роджерс також трактує самоставлення через почуття прийняття. За переконаннями психолога, ставлення до себе має афективно-мотиваційну детермінацію і проявляється в почутті внутрішнього благополуччя або неблагополуччя індивіда [4].

Таким чином, аналіз праць зарубіжних психологів демонструє, що на сьогоднішній день відсутня і загальноприйнята термінологічна традиція щодо трактування поняття «самоставлення», і єдність у визначенні його сутності. Однак, як зазначає С.Р. Пантилеев, можна визначити більш-менш прийнятну для більшості науковців позицію, згідно з якою самоставлення (самоповага, самооцінка) є цілісним, одновимірним та

універсальним утворенням, що виражає міру позитивного ставлення індивіда до образу власного «Я»; і є інтеграцією окремих самооцінок [3].

У вітчизняній психології проблема самоствавлення розглядається в контексті структури процесів самосвідомості особистості. Кожен акт самосвідомості є свого роду взаємодією самопізнання і самоствавлення. З одного боку, у процесі самопізнання на різних його рівнях виникає та формується самоствавлення, з іншого – самоствавлення, яке склалося в людини на певному етапі її розвитку, істотно впливає на весь процес самопізнання, визначаючи його специфіку, спрямованість, особистісне забарвлення.

Теоретичні основи трактування самоствавлення як компоненту самоусвідомлення були закладені І.І. Чесноковою, яка ввела поняття «емоційно-ціннісне самоствавлення». Останнє дослідниця визначає як специфічний вид емоційного переживання, в якому відображається власне ставлення людини до того, про що вона дізнається, розуміє, «відкриває» щодо самої себе. Переживання при цьому трактуються як внутрішня динамічна основа, спосіб існування самоствавлення, через який людина усвідомлює ціннісний сенс власних ставлень до себе [8].

Як зауважує авторка, «із багатьох переживань різних емоційних станів, почуттів особистості щодо себе у певні вікові періоди розвитку, на основі збагачення емоційного досвіду формується більш або менш узагальнене емоційно-ціннісне ставлення особистості до себе» [8, с. 109]. Досліджуючи процес формування самоствавлення, І.І. Чеснокова наголошує на тому, що він відбувається на двох рівнях самопізнання. На першому з них емоційно-ціннісне самоствавлення є нестійким і виникає як результат порівняння себе з іншими людьми. У даному випадку в процесі пізнання себе людина переважно опирається на зовнішні чинники. І його підсумком є одиничні образи самого себе і власної поведінки, які немовби прив'язані до конкретної ситуації. Тут ще немає цілісного, дійсного розуміння себе, пов'язаного з осмисленням власної суті. Провідними формами самопізнання в межах порівняння «Я – Інший» є самосприймання і самоспостереження. На другому, вищому рівні самопізнання формування самоствавлення здійснюється шляхом порівняння «Я – Я» за допомогою внутрішнього діалогу. Воно виражається через самооцінку та відображає рівень психологічної зрілості особистості. Провідними формами такого самопізнання виступають самоаналіз і самоосмислення [8].

З огляду на вищесказане можна зазначити, що ставлення до себе є і результатом діяльності самосвідомості і, водночас, однією з фундаментальних її властивостей, чинячи значний вплив на цілу систему інших психічних особливостей особистості.

Найбільш перспективним у сучасній психології є розуміння самоствавлення як відображення в свідомості особистісного смислу «Я» і представлене у концепції В.В. Століна. Автор зазначає, що протягом життя людина включається у різноманітні види діяльності й тим самим реалізує «сукупність життєвих ставлень». Водночас під впливом остан-

ніх одні й ті ж за змістом обставини, дії можуть мати різний особистісний смисл. У такому випадку людина потрапляє у потенційну конфліктну ситуацію, коли одні й ті ж самі дії набувають різного смислу залежно від різних мотивів. Такий суперечливий смисл «Я» В.В. Столін називає конфліктним. Власне переживання людиною конфліктних смислів трактується вченим як процес самоусвідомлення, в ході якого людина починає розуміти, з чим вона може впоратися, а від чого змушена буде відмовитися і які перешкоди навіть під тиском обставин вона не зможе подолати. Такими перешкодами для індивіда є не тільки зовнішні обставини та ставлення, але й особистісні якості, зокрема: гордість, совість, воля, сором'язливість тощо. Дана теза підтверджує положення про те, що не тільки об'єктивні чинники, а й власне «Я» може бути умовою, метою, мотивом тієї чи іншої діяльності людини [7].

Здійснюючи вибір між суперечливими діяльностями і мотивами, які до них спонукають (переживаючи конфліктну ситуацію), людина пізнає, усвідомлює власну сутність і таким чином оцінює можливість-неможливість, бажаність-небажаність реалізації тих чи інших вчинків, визначає труднощі у процесі їх здійснення. Як наслідок, у людини формується певне ставлення до себе залежно від того, сприяли чи перешкоджали особистісні якості, цінності досягненню провідних мотивів [7].

Отож, у контексті концепції смислу «Я» під самоставленням В.В. Столін розуміє безпосередньо-феноменологічне вираження особистісного смислу «Я» для самої людини. При цьому буття суб'єкта та його об'єктивна позиція в соціумі визначають специфіку даного переживання [7].

Визначаючи природу самоставлення, В.В. Столін, І.І. Чеснокова підкреслюють його ціннісно-смисловий аспект. Однак таке трактування не розкриває його психологічне значення повною мірою. Адже, як зазначає С.Р. Пантилєєв, одні й ті ж за емоційною та семантичною модальністю компоненти самоставлення можуть відображати різне ціннісно-смислове значення для особистості, яке виявити надзвичайно складно.

Заслуговує на увагу також концептуальна модель самоставлення як соціальної установки, що бере початок у західній психології. У ній самоставлення (самоповага) трактується як позитивна або негативна установка на себе, до складу якої входить когнітивний, емоційний та практичний компоненти. Серед вітчизняних психологів найбільш детально в цьому напрямку працював Н.І. Сарджвеладзе. Саме він у 1974 р. вперше вводить термін «самоставлення» в якості самостійної психологічної категорії. Феномен самоставлення він не ототожнював а ні з самопізнанням, а ні з самосвідомістю, ні з емоційним ставленням до себе чи діями щодо себе, а розглядав як ставлення суб'єкта потреби до ситуації її задоволення, спрямовано на самого себе. На думку дослідника, самоставлення є однією зі структурних одиниць диспозиційного ядра особистості, що дозволяє їй певним чином взаємодіяти із соціумом і собою [5].

Класифікуючи самоствавлення особистості як підклас соціальної установки, психологи вважають його значущим у системі саморегуляції. Варто відзначити, що характер регулятивного впливу самоствавлення зумовлюється обсягом та глибиною його включеності у процес внутрішньоособистісної детермінації. Ставлення людини до себе проявляється у її соціальній активності, зумовлює її адекватність та диференційованість. Воно виступає мотивом саморегуляції поведінки й актуалізується на всіх етапах здійснення поведінкового акту, починаючи з його мотивуючих компонентів і закінчуючи власною оцінкою досягнутого результату поведінки, бере участь в механізмах регуляції поведінки від рівня конкретної ситуації діяльності до рівня тривалої реалізації ідейних задумів.

Проведений аналіз досліджень проблеми самоствавлення у вітчизняній психології вказує, що даний феномен можна розглядати одночасно на трьох рівнях психологічного буття людини: діяльності, особистості та самосвідомості. Включаючись у ту чи іншу діяльність, людина усвідомлює себе її суб'єктом. Відповідно результатом такого осмислення є ставлення особистості до себе як відображення в самосвідомості особистісного смислу «Я» щодо мотивів самореалізації.

Важливим аспектом у вивченні феномену самоствавлення є дослідження його структури. У психології він презентований двома протилежними напрямками. Представники першого схиляються до розуміння самоствавлення як цілісного утворення. Проте даний підхід в сучасній психологічній науці не отримав емпіричного підтвердження. Вивчення самоствавлення як складноструктурованого психологічного утворення знайшло відображення у більшості наукових теорій. Так, зокрема, К. Роджерс у структурі самоствавлення виділяє дві підсистеми: емоційну (самоприйняття) та самооціночну. Цілком логічним у даному випадку є запитання: у чому ж відмінність між цими складовими? Згідно з переконанням науковця, самооцінка – це ставлення до себе як носія певних властивостей та чеснот, тоді як самоприйняття – це прийняття себе в цілому, незалежно від того, якими рисами наділена особистість, інакше кажучи – це «безумовне» прийняття себе [5]. Однак, як відзначає Р. Уайлі, експериментально розвести ці два поняття особливо складно, оскільки загальний рівень прийняття або неприйняття себе, безперечно, присутній в самооцінці [12].

У руслі концепції смислу «Я» В.В. Столін також працював над розробкою моделі будови самоствавлення. На його думку, в якості основи ставлення до себе виступає процес, в якому особистість оцінює власні риси співвідносно з мотивами, що відображають потребу в самореалізації. Дане судження дозволяє трактувати самоствавлення як специфічну активність суб'єкта щодо власного «Я», яка виражається у внутрішніх діях. Останні ж вирізняються предметним змістом та емоційною специфікою [7].

Щодо макроструктури самоствавлення, то її емоційними компонентами або вимірами, як стверджує В.В. Столін, є: самоповага, аутосимпа-

тія, самоінтерес, які завдяки адитивності даної структури інтегруються в загальне почуття позитивного або негативного ставлення до себе. Тому, на думку психолога, глобальне самоствавлення є сукупністю вище названих компонентів. І незважаючи на те, що окремі емоційні виміри можуть знижуватися, за рахунок компенсаторного росту інших ставлення людини до себе може залишатися відносно постійним. Дану властивість глобального самоствавлення автор називає адитивністю [7].

Аналізуючи запропоновану В.В. Століним структуру самоствавлення, С.Р. Пантілеєв залишає відкритим питання щодо психологічного змісту трьох вимірів самоствавлення, які в концепції вченого не зводяться ні до парціальних самооцінок, ні до набору емоцій [3].

Варто звернути увагу й на те, що в кожного суб'єкта міра вираження якогось одного із трьох специфічних емоційних модальностей буде різною. Це, як зазначає С.Р. Пантілеєв, і визначатиме психологічний зміст інтегрального ставлення індивіда до себе. Так, для однієї людини провідне місце у структурі самоствавлення може займати самоповага, для іншої – глобальне почуття може переживатися у формі симпатії до себе. Таким чином, самоствавлення є не просто сумою емоційних проявів, а деякою унікальною формою (модальністю) зі специфічним семантичним забарвленням та певним емоційним тоном. І тому психологічна система самоствавлення не адитивна, як підкреслює психолог, а побудована за принципом динамічної ієрархії, в якій ядром може виступати та чи інша модальність емоційного самоствавлення [3]. Зміст ядерної структури, на думку Л.С. Виготського, визначається соціальною сферою, «соціальною ситуацією розвитку», яка впливає на ієрархію провідних діяльностей та мотивів. Таким чином, співвідношення та міра значущості компонентів самоствавлення залежить перш за все від пріоритетної діяльності, в якій він може самореалізуватися.

С.Р. Пантілеєв у структурі самоствавлення виділяє дві підсистеми – оцінну та емоційно-ціннісну, які, хоча й відрізняються за семантичним змістом, проте функціонують спільно. Перша визначається ним як «самоповага», «почуття компетентності», «почуття ефективності»; друга – як «аутосимпатія», «почуття власної гідності», «самоцінність», «самоприйняття». Варто зазначити, що дані підсистеми різняться між собою не тільки змістом, а й зв'язком з особистісними характеристиками, роллю в системі саморегуляції, логікою формування.

Розглядаючи самоствавлення як вид соціальної установки, Н.І. Сарджвеладзе вказує на його трикомпонентну структуру, виділяючи когнітивну, емоційну та конативну складові частини [5].

Незалежно від семантичного змісту, емоційного тону, структурні компоненти самоствавлення об'єднуються в єдину систему. Таких підходів у психології щодо пояснення організованості компонентів існує три. В основу першого покладений принцип адитивності, який розглядався нами вище. Прихильники другого підходу опираються на принцип «сислової інтеграції», коли сислове ставлення займає найвищу позицію в ієрархії, визначаючи цим самим зміст узагальненого та стійкого

ставлення суб'єкта до себе. Інші ж компоненти системи займають менш значуще місце, ніж ядерна структура. І найбільш популярним є опис самоставлення як єдиної системи, в якій основні структурні компоненти є незалежними та рівноправними.

Резюмуючи вищесказане, наголосимо, що самоставлення як полі-модальна емоційно-ціннісна система займає особливе місце в системі ставлень особистості. Воно є однією зі складників суб'єктного ядра особистості та структури її самосвідомості, виражає особливості ставлення людини до самої себе і забезпечує центрування її внутрішнього простору й формування смислового вектора життєвого шляху.

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Р. Бернс ; пер. с англ. / общ. ред. В.Я. Пилиповского. – М.: Прогресс, 1986. – 424 с.
2. Кон И. С. В поисках себя: Личность и ее самосознание / И. С. Кон. – М.: Политиздат, 1984. – 335 с.
3. Пантеев С. Р. Самоотношение как эмоционально-оценочная система / С. Р. Пантеев. – М.: МГУ, 1991. – 110 с.
4. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К. Роджерс ; пер. с англ. – М.: Прогресс, Универс, 1994. – 480 с.
5. Сарджвеладзе Н. И. Личность и ее взаимодействие с социальной средой / Н. И. Сарджвеладзе. – Тбилиси : Мецниереба, 1989. – 206 с.
6. Соколова Е. Т. Самосознание и самооценка при аномалиях личности / Е.Т. Соколова. – М.: МГУ. – 1989. – 213 с.
7. Столин В. В. Самосознание личности / Столин В.В. – М.: МГУ, 1983. – 284 с.
8. Чеснокова И.И. Проблема самосознания в психологии / И.И. Чеснокова. – М.: Наука, 1977. – 144 с.
9. Coopersmith S. The antecedents of self-esteem / S. Coopersmith – San Francisco, 1967. – 216 p.
10. Rosenberg M. Conceiving the self / M. Rosenberg – New York, 1979. – 350 p.
11. Wells L. Self-esteem. Its conceptualization and measurement // Sage publications / L. Wells, G. Marwell – New York, 1976. – p. 56 – 70.
12. Wylie R. C. The self-concept. V. 2 / R. C. Wylie – Lincoln, 1979. – 433 p.

The article presents the theoretical analysis of the history of investigation of the self-attitude phenomenon in psychology. The existed in foreign and native science approaches of psychological content of the “self-attitude” concept is revealed. The main attention is stressed on the attitude to him or herself as an integral, complicatedly structured psychological formation, that plays an important role in personality’s life activity.

Key words: attitude, self-attitude, self- assessment, self-consideration, self-regard, self-consciousness, personal sense of “me”, the attitude toward self.

УДК 159.922.6

Олена Шишко

ПРИЙОМНА СІМ'Я ЯК СПОСІБ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СИРІТСТВА

Досліджуються особливості прийомної сім'ї як однієї з форм утримання дітей-сиріт. Проаналізовано стан та перспективи розвитку прийомної сім'ї в Україні.

Ключові слова: прийомна сім'я, сирітство, соціальне сирітство.